

SUMARI

Mots inicials	5
L'art antic a les terres que parlaran català	9
Presència de l'art clàssic, i el paleocristià	15
La gran rebregada islàmica	25
El romànic i els seus orígens	29
Cap al gòtic	49
El segle xv	71
L'art en temps del renaixement	105
Temps de barroc	123
La interferència de l'Acadèmia	145
Romàntics i realistes	165
El temps modernista	185
Temps noucentistes	201
La generació del 17 i l'avantguarda	209
Guerra i postguerra	217
Una avantguarda consolidada i hegemònica	225
Sigles	233
Cronologia	235
Bibliografia essencial	245

MOTS INICIALS

Fer una síntesi és —i, per aquest motiu, un llibre com aquest, *Breu història de l'ART*, només pot ser— una mena de guia, i encara subjectiva. Algú que coneix una mica més la història de l'art català que la majoria ajuda a aquesta, doncs, a endinsar-s'hi.

Enquibir quelcom tan ampli cronològicament en un text d'aquestes dimensions obliga, a més, a deixar d'esmentar obres i artistes que també mereixerien ser esmentats, però si ho féssim, sense allargar el nombre de planes, el resultat s'assemblaria a un inventari i no a un treball intel·lectual. Per això ha calgut sacrificar alguns noms i obres que completen aquesta visió forçosament esquemàtica de l'art català.

Cal advertir també que, en l'art d'abans de l'època moderna, no sempre hi ha prou documentació de les autories de les obres i que, sovint, quan se'n parla, es tracta d'atribucions basades en anàlisis morfològiques i elements deductius, potser sense base documental, de la qual tanmateix n'hi ha més sovint del que es podria creure.

Una altra qüestió és la del marc geogràfic, que implica un marc nacional. Quan abordem aquestes qüestions tendim a simplificar també. Les nacio-

nalitats no són quelcom rígid sinó polimorf, ja que la realitat també ho és. Hi ha, evidentment, un art català que va de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, com vol la fórmula consagrada, però això no vol dir que tot el que passa en aquest marc geogràfic sigui *català*. Una nació és una comunitat humana que té uns trets comuns i no una comunitat definida per unes fronteres territorials. La nostra comunitat política es va forjar a l'edat mitjana d'una manera peculiar: no se'n va fer un regne unitari, com Castella feia paral·lelament amb els terrenys que conqueria als sarraïns. Aquí vàrem crear dos regnes nous, el de Mallorca i el de València, i la unitat entre aquests i el Principat de Catalunya i el Regne d'Aragó preexistents va ser en forma de confederació. Això ens abocà a una unitat peculiar en la qual s'ha generat un marc on hi pot haver gent d'Alcoi o d'Eivissa que se sentin integrats del tot en el món català, però d'altres que se'n sentin aliens, o bé només moderadament partícips. Andreu Alfaro fou un artista català perquè, sent valencià, se sentia part de la catalanitat. En canvi, Joaquim Sorolla —tot i tenir els avis materns de Ripoll— se sentia valencià i prou..., o no tan prou, ja que, alhora, sí que se sentia espanyol, una altra categoria nacional imposada per l'evolució històrica que se suma a la complexitat inicial de tot.

Aquí he optat per definir els límits no d'un “art nacional català”, sinó d'allò que contenen les fronteres de l'antic Principat i els nous regnes generats, com l'art fet en els territoris de llengua catalana.

Enfocar l'art català no sols centrat en la Catalunya estricta ja s'havia fet: és el cas de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, com també d'Alexandre Cirici als seus llibrets sobre art català de la col·lecció Raixa els anys cinquanta, on va fer un exercici de síntesi d'abast semblant al d'aquesta *Breu història...* Però no és gaire recordat que Feliu Elias publicà la seva modèlica obra *L'escultura catalana moderna* el 1926-1928, a Editorial Barcino, amb criteri també pancatalà.

A mesura que ens acostarem als temps més moderns els capítols seran més amplis. No es tracta de prioritzar la modernitat per damunt de l'art històric, però és un fet que el volum d'informació, com més enrere anem, menys abundós és, i, alhora, menys dades també n'han sobreviscut. En canvi, per pura raó demogràfica, l'edat contemporània té molts més noms d'artistes per tenir en consideració que, posem per cas, l'edat mitjana.

L'ART ANTIC A LES TERRES QUE PARLARAN CATALÀ

No es pot parlar d'art català abans de la formació de la nació catalana i menys si ho ampliem a la resta de països que acabaran compartint-ne la llengua. Però tampoc seria bo oblidar les manifestacions artístiques que es produïren al territori on després es va anar constituint allò que acabarà essent conegut amb l'adjectiu de *català*.

Acostar-se a temps molt reculats de la història —i prehistòria, ja que en els que ara veurem encara no hi havia escriptura que ens pugui informar amb paraules de la seva vida— amb la pretensió de conèixer bé quina producció artística hi havia, és gairebé inútil, ja que hi ha períodes dels quals només tenim un minúscul tant per cent de testimonis del que s'hi feia: la resta ha desaparegut o costarà molt de trobar-ne més. I amb un contingent tan mínim pretendre conèixer l'“art” del mesolític català, per exemple, és il·lusori.

Des del 2020 sabem que al paleolític ja hi havia bells gravats rupestres conservats a l'Espluga de Francolí, les primeres “obres d'art” destacades al país. I del mesolític hi ha pintures rupestres, especialment en roques a l'aire lliure o en balms i abrics poc profunds de les actuals comarques de

les Garrigues, la Conca de Barberà o, més enllà, el Montsià.

Les pintures de la Roca dels Moros, al Cogul (les Garrigues) són ara per ara les més destacades, i representen escenes humanes amb animals, expressades amb siluetes, sense clarobscur ni gaire distinció de matisos de colors, mentre que les pintures rupestres mundials més conegudes, les de la regió francocantàbrica, considerades anteriors (paleolítiques), representaven només animals si bé pintats amb més detall, tons i realisme que les catalanes. En aquest cas parlem d'uns sis mil anys abans de Crist, si bé la datació encara es discuteix. Entre més exemples n'hi ha altres conjunts en diversos abrics de la serra de Godall i Ulldecona (Montsià), amb escenes de caça, o Montblanc.

Pintures de la Roca dels moros, Cogul
(les Garrigues).

Foto: Jordi Play / Agència Catalana del Patrimoni Cultural.

Força a prop, al Matarranya, a l'actual Aragó, a la Fenellassa (Beseit) i als Gascons (Cretes), també hi havia pintures rupestres semblants, estudiades però no totes conservades. No gaire lluny, a l'Alt Maestrat, a l'actual País Valencià, un altre conjunt important de pintures molt similars, al barranc de la Valltorta, destaca també per dinàmiques escenes de caça. I més avall, a l'actual comarca de la Canal de Navarrès, la cova de l'Aranya, de Bicorp, al costat d'escenes de caça, conté la representació d'una dona recol·lectant mel en un rusc, voltada del que es pot interpretar com abelles, excepcional per la seva raresa, dins aquell context pictòric, de l'activitat que ens està narrant.

De l'activitat, diguem-ne artística, dels habitants del nostre país en aquella època encara imprecisa cronològicament només en tenim, doncs, uns pocs vestigis, molt interessants però prou limitats com per arribar a fer-nos una idea de les dimensions creatives d'aquelles comunitats humanes, que evidencien que la Catalunya meridional, la part sud de la Franja i la part nord del País Valencià compartien un tipus d'art figuratiu molt semblant, diferenciat dels que es produïen en altres regions de més o menys la mateixa època, però, sense que poguem deduir quin grau d'unitat vital compartien.

Hi ha moltes èpoques de la prehistòria encara buides d'art conegut, però troballes excepcionals com el tresor de Villena —que era amagat en un vas ceràmic el 1963— donen sentit, ni que sigui puntual,

a l'edat del bronze ja iniciada l'edat del ferro. El ferro apareix en alguna de les peces, encara com a metall preciós, i el tresor —d'entre els segles x i viii aC— el componen braçalets, bols, flascons i altres elements d'or batut repussat i també de plata i d'ambre.

Molt més tard, i a les illes de Mallorca i Menorca, destaquen figuretes de bronze de guerrers refinadament modelats que han rebut el nom convencional de *Mars balearicus*, considerats d'època talaiòtica o posttalaiòtica, cap als segles iv i iii aC, en tot cas d'abans de la conquesta dels romans (123 aC). També se solen trobar estilitzats caps de brau, com els tres de bronze del santuari de Son Corró, a Costitx (Mallorca), portats a Madrid (MAN), o el de Talapi, a Sa Pobla (MM), i que es diu que sigui obra de possible influència cretenca.

I a l'Eivissa púnica es generaren bells exemplars de figures de fang de deesses o dels difunts inhumats allà, com les de la necròpolis de Puig des Molins, d'entre el segle v aC i l'època romana. N'hi ha de molt refinades, properes a la perfecció clàssica, i altres de més arcaïtzants força ornamentades, com la dita *Dama d'Eivissa* (MAN).

Al País Valencià, a les antigues Edetània i Contestània, l'escultura ibèrica sol representar animals, com les *esfínxs d'Agost* (una al MAN i una altra al Louvre), datables del segle vi aC, el *bou de Sagunt* (segle iv aC, Museu Històric de Sagunt) o el *Ileó de Bocairent* (segle iv aC, MBAV); són figures tosques

La Dama d'Elx.

Museo Arqueológico Nacional, Madrid.

Foto: Francisco J. Díez Martín / Viquipèdia Commons

i arcaïques. Tanmateix, l'escultura ibèrica té algun exemple molt emblemàtic, com la *Dama d'Elx* (MAN), de pedra, que a la seva qualitat —que no s'ha deslliurat tanmateix de dubtes d'autenticitat— hi ajunta una peripècia històrica curiosa: comprada pel Louvre, fou finalment donada per la França de Vichy a

l'Espanya de Franco com a moneda de canvi en el marc de transaccions diplomàtiques en què també participà una de les esfinxs d'Agost. La datació més reconeguda és entre els segles v i iv aC. Al jaciment de l'Alcúdia d'Elx s'han trobat moltes restes escultòriques i ceràmiques ibèriques, majoritàriament fragmentàries. La *dama de Guardamar*, amb pentinat semblant a la d'Elx (MARQ), fou trobada esmicolada i calgué fer-li una laboriosa restauració per a poder-la "llegir" correctament. En l'art ibèric també hi ha figuretes de bronze, potser exvots, com el *Guerrer de Moixent* (MUPREVA), de la comarca de la Costera. Tanmateix, hi ha qui pensa que les escasses peces d'aquest material podien no ser originàries del lloc sinó trobades allà per atzar, no com les troballes de terracota: per exemple la ceràmica decorada, que se situa entre els segles III aC i I dC, tant de l'estil dit d'Elx-Archena de motius figuratius molt estilitzats, del poble ibèric dels contestans, com del d'Oliva-Llíria, més narratiu, del poble dels edetans.

A Catalunya els vestigis ibèrics no són tan reconeguts, tot i el relleu de l'argenteria del *Tresor de Tivissa* (MAC), datat d'entre els anys 250 i 195 aC, trobat al poblat del Castellet de Banyoles, municipi de la Ribera d'Ebre que li dona nom; és una sèrie de vasos d'argent daurat i repussat, alguns ben historiat, una parella de bous de bronze, joies i més objectes.

Amb la col·laboració de:

Director de col·lecció: Josep-Lluís Carod-Rovira

© dels textos: Francesc Fontbona de Vallescar, 2022

© de les fotografies: els seus autors i arxius corresponents, 2022

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2022

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: octubre de 2022

ISBN: 978-84-1303-344-0

DL L 576-2022

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

↳ imprès a lleida ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.